

O NOUĂ MONEDĂ TOMITANĂ PENTRU SEVERUS ALEXANDER

Camelia Silvia BELDIANU*
Corneliu Bogdan Nicolae BELDIANU*

Cuvinte-cheie: *Severus Alexander, Tomis, emisiune monetară, propagandă romană imperială.*

Keywords: *Severus Alexander, Tomis, monetary issue, roman imperial propaganda.*

Rezumat: *Apariția recentă a unei monede, dintr-o emisiune monetară tomitană foarte puțin cunoscută, ne oferă ocazia de a continua articolul nostru din Pontica nr. 52. Această emisiune monetară, bătută în numele împăratului Severus Alexander, ilustrează o primă „porta triumphalis” a orașului Tomis, completând astfel seria de emisiuni monetare cu revers propagandistic dedicată acestui împărat.*

Abstract: *The recent appearance of a coin, from a very little known Tomitan monetary issue, gives us the opportunity to continue our article from Pontica no. 52. This monetary issue, struck in the name of Emperor Severus Alexander, illustrates a first “porta triumphalis” of the city of Tomis, thus completing the series of monetary issues with a propagandistic reverse dedicated to this emperor.*

La puțină vreme după ce articolul nostru (referitor la o monedă tomitană bătută în numele împăratului Severus Alexander) a văzut lumina tiparului¹, întâmplarea a făcut să apară, pe piața internațională de antichități, o altă monedă tomitană, foarte puțin cunoscută, bătută în numele aceluiași împărat.

* Camelia Silvia BELDIANU: Liceul Teoretic „Ion Barbu”, București; e-mail: beldianuc@yahoo.com.

* Corneliu Bogdan Nicolae BELDIANU: Raiffeisen Bank Romania, București; e-mail: beladianub@yahoo.com

¹ BELDIANU 2019, p. 309 - 317 .

Moneda (AE; 13,07g; ?mm), vândută la o licitație publică (Fig. 1)², nu se regăsește în mai vechea lucrare a lui Kurt Regling (AMNG II) și nici în mai recenta lucrare a lui Ivan Varbanov. O monedă din aceeași emisiune monetară a fost amintită de către Constantin Preda, cu ocazia publicării unui lot de monede inedite din tezaurul de la Mangalia³, alături de o a doua monedă cu revers de acest tip, dar dintr-o altă emisiune monetară⁴.

Aversul monedei este unul de tip ω ⁵, având o efigie imperială "cap laureat spre dreapta" și legenda monetară "AVT K M AVP CEV(H) - AΛEΞΑΝΔΡΟ C".

Reversul cu legenda "MHTP - O Π - ONTOV | TOMEΩC (în exergă), Δ (în câmp sus)" ilustrează o poartă de cetate, străjuită de două turnuri, pe fiecare turn fiind amplasată câte o statuie. Statuia din dreapta, atât cât lasă fotografia și calitatea monedei să se vadă, este un trofeu (*tropaion/tropaeum*)⁶.

Câteva observații suplimentare asupra imaginii ilustrate pe revers sunt necesare. Artistul gravor a detaliat asizele porții și ale turnurilor; turnurile sunt fără acoperiș, iar deschiderea porții este aproape pătrată, lipsită de boltă în partea superioară, ceea ce ar putea sugera o poartă de mai mici dimensiuni (dacă imaginea monetară ilustrează cu fidelitate una din porțile orașului Tomis)⁷. Poarta, atât cât lasă să se vadă calitatea fotografiei și starea monedei (Fig. 2), pare a fi reprezentată închisă, având un model cu "asize" similar cu cel al zidului. Apariția în viitor a unei alte monede, aflată într-o stare mai bună, va lămuri, cu siguranță, detaliile acum incerte.

Prezența pe turnuri a unor statui, a trofeului, dau acestei porți calitatea de *porta triumphalis*. Simplitatea porții, ce amintește de o emisiune monetară pentru Caracalla⁸, a unui segment de zid de incintă, ar putea arăta, pe de o parte,

² Moneda a fost vândută de "Leipziger Münzhandlung und Auktion Heidrun Höhn", la licitația nr. 91, lot. 1104, link direct către monedă:

<https://www.acsearch.info/search.html?id=5885354>. Celelalte monede antice vândute în cadrul aceiași licitație sugerează că moneda a făcut parte dintr-o mică colecție cu tematică arhitecturală.

³ PEDA 1968, moneda nr. 51, în catalog la p. 232, ilustrată în pl. VI (AE. 12,15 g, 25 mm).

⁴ PEDA 1968 moneda nr. 50 (AE. J. 8,73 g, 27 mm) cu avers de tip η (cf. AMNG II) pentru Severus Alexander (dacă C. Preda a înregistrat corect legenda). Ștanțele de revers pentru cele două monede (nr. 50-51) sunt diferite, moneda nr. 51 fiind bătută cu aceeași ștanță de revers ca moneda vândută acum la licitația "Leipziger Münzhandlung und Auktion Heidrun Höhn".

⁵AMNG II, p. 812.

⁶ Mulțumim și pe această cale doamnei Maria Alexandrescu Vianu pentru sugestiile făcute. Din descrierea sumară a monedelor de acest tip din tezaurul de la Mangalia, făcută de C. Preda, lipsesc informațiile despre elementele ilustrate deasupra turnurilor („Poartă de cetate cu două turnuri laterale; sus între ele Δ”).

⁷ Pentru reprezentările de porți și incinte pe monedele provinciale vest - pontice a se vedea BLANCHET 1923, unde se face un inventar al emisiunilor monetare cu astfel de reprezentări, cunoscute la acel moment (p. 2-6) și (mai recent) BELDIANU & BELDIANU 2020, p. 9-23.

⁸ AMNG II, nr. 2916, unde reversul este descris ca "Thor mit zwei helmförmig bedachten Thürmen", dar în realitatea este vorba de un segment de zid și nu de o poartă, așa cum lasă să se vadă exemplare mai bine păstrate, cum este cel postat pe sit-ul www.wildwinds.com (link direct către monedă: https://www.wildwinds.com/coins/ric/caracalla/tomis_AMNG_2916.jpg), consultat la data de 17.09.2021.

structura modestă a incintei Tomisului în sec. III p.Chr., iar pe de altă parte poate sugera o grabă în transformarea unui banal element defensiv (poarta orașului) într-un monument dedicat împăratului.

Prin urmare, această emisiune monetară vine să completeze fericit seria de emisiuni tomitane cu revers triumfalist dedicată împăratului Severus Alexander.

Din această serie mai fac parte și emisiunile monetare (**Fig. 3**), cu reversul de tip: „împărat călare în deplasare ceremonială *profectio/adventus*”⁹, „trofeu cu captivi la bază”¹⁰ și „împărat în fața unui trofeu cu captiv înlănțuit la bază”¹¹.

Moneda din discuția noastră este realizată cu aceeași ștanță de avers cu care a fost realizată emisiunea monetară tomitană având revers de tip „trofeu cu captivi la bază”, fapt ce o leagă organic de aceasta. Mai mult decât atât, prezența trofeului (*tropaion/tropaeum*) pe reversul celor două monede arată o semnificație strâns înrudită a imagisticii lor.

De altfel, este ușor de observat că cele patru emisiuni monetare amintite formează o mică „operă triumfalistă” dedicată împăratului Severus Alexander, operă cu scene consacrate în iconografia monetară: o victorie (ilustrată prin trofeul cu captivi la bază) urmată de deplasarea ceremonială¹² și celebrarea triumfului ilustrată prin tipurile monetare „împărat în fața unui trofeu” și „*porta triumphalis*”. Evident, cele patru tipuri monetare pot fi aranjate și într-o altă succesiune, dar ideea de bază rămâne, aceea că ne aflăm în fața unei mici opere monetare propagandistic-triumfaliste dedicate împăratului Severus Alexander. Cel mai probabil, această „mică operă triumfalistă” transpusă monetar a apărut cu ocazia ultimei deplasări a împăratului Severus Alexander, în iarna 234-235 p.Chr., când foarte probabil a trecut și prin orașul Tomis¹³.

Descoperirile arheologice de monumente sculpturale cu caracter triumfalist de la Tomis¹⁴ vin să confirme existența în oraș a unor monumente triumfaliste în epoca romană.

Revenim asupra transformării la Tomis a unei banale porți într-o *porta triumphalis*, și amintim faptul că, la puțină vreme după momentul baterii emisiunii monetare pentru Severus Alexander¹⁵, pe o altă emisiune monetară a acestui oraș, bătută în numele împăratului Maximinus Thrax (235-238 p.Chr.)¹⁶, este ilustrat un alt monument triumfal (**Fig. 4**). De această dată este vorba de un arc de triumf construit după toate regulile genului (arc cu trei deschideri boltite, statuia unei cvadrigi amplasate pe culme etc).

Apariția unei *porta triumphalis* la Tomis arată importanța orașului în deplasările imperiale din prima jumătate a sec. III p.Chr și încetățenirea unui

⁹ AMNG II, nr. 3253; VARBANOV 2005, nr. 5427.

¹⁰ AMNG II, nr. 3272.

¹¹ AMNG II, nr. 3254; VARBANOV 2005, nr. 5424.

¹² Am arătat în prima parte a acestei lucrări că cel mai probabil este vorba de un *adventus*; în sec. III p.Chr. Diferențele iconografice între *profectio* și *adventus* încep să se șteargă.

¹³ BELDIANU 2019, p. 314.

¹⁴ COVACEF 2012, p. 175.

¹⁵ Bateria acestei emisiuni monetare a avut loc cel mai probabil în anii 234-235 p.Chr., cu siguranță în intervalul 231-235 p.Chr., vezi BELDIANU 2019, p. 316.

¹⁶ AMNG II, nr. 3337.

anumit tip de ceremonial la trecerea unui împărat sau altul prin orașele imperiului¹⁷. Cel mai probabil, acest ceremonial a fost resortul ce a stat la baza apariției mai multor emisiuni monetare bătute (în prima jumătate a sec III p.Chr.) în numele unor orașe din Pontul stâng¹⁸, ce ilustrează monumente triumfale. Acest fenomen are loc în condițiile în care emisiunile monetare oficiale romane, pentru împărații ce s-au succedat la conducerea imperiului, în secolul III p.Chr., după moartea împăratului Caracalla (de la Elagabal la Filip Arabul), nu ilustrează construcții de tipul arcurilor de triumf.

Altfel spus, centrul de greutate al imperiului se deplasează în partea orientală a sa cu tot cu ceremonialele imperiale altădată rezervate doar capitalei.

BIBLIOGRAFIE

- AMNG II – B. Pick, K. Regling, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, Berlin, 1910.
- BELDIANU 2019 – C. B. N. Beldianu, *O monedă tomitană pentru Severus Alexander și câteva observații privind datarea emisiunilor monetare bătute la Tomis pentru acest împărat*, *Pontica* 52 (2019), p. 309-317.
- BELDIANU & BELDIANU 2020 – C. S. Beldianu, C. B. N. Beldianu, *Orașul vest pontic în epoca romană (sec. I-III p.Chr.) – evidențe numismatice*, București, 2020.
- BELDIANU 2021 – C. B. N. Beldianu, *Triumphal arches from Lower Moesia*, *Caiete ARA*, 12 (2021), p. 107-114.
- BLANCHET 1923 – A. Blanchet, *Les villes fortifiées de la Péninsule Balkanique, d'après les monnaies de l'époque romaine*, *BSNR* 18 (1923) 45, p. 1-14.
- COVACEF 2012 – Z. Covacef, *Propaganda and imperial cult*, *Pontica* 45 (2012), p. 171-179.
- HANNESTAD 1989 – N. Hannestad, *Monumentele publice ale artei romane*, București, 1989 (ediția fiind traducerea cărții: *Roman Art and Imperial Policy*, Aarhus, 1986).
- PREDA 1968 – C. Preda, *Monede coloniale rare și inedite – Histria, Callatis și Tomis – din tezaurul de la Mangalia*, *SCN* 4 (1968), p. 223-238.
- VARBANOV 2005 – I. Varbanov, *Greek Imperial Coins, vol. I, Dacia, Moesia Superior, Moesia Inferior*, Bourgas, 2005.

LIST OF ILLUSTRATION

- Fig. 1 - A Tomitan coin in the name of Emperor Severus Alexander.
- Fig. 2 – *Porta triumphalis*, details from the coin reverse.
- Fig. 3 – Tomitan monetary issue for Severus Alexander, with a propagandistic reverse dedicated to the emperor.
- Fig. 4 – Tomitan coin dedicated to Maximinus Thrax; coin reverse with a triumphal arch.

¹⁷ HANNESTAD 1989, p. 280.

¹⁸ Este vorba în principal de Tomis și Marcianopolis, vezi BELDIANU 2021.

Fig. 1. Monedă tomitană inedită pentru Severus Alexander.

Fig. 2. Detaliu al porții ilustrate pe reversul monedei.

Fig. 3. Emisiuni monetare tomitane pentru Severus Alexander cu revers propagandistic triumfalist¹⁹.

Fig. 4. Monedă tomitană pentru Maximinus Thrax ilustrând pe revers un arc de triumf²⁰.

¹⁹ Toate monedele din Fig. 3 au fost vândute la licitații publice. Monedele din partea stângă a imaginii au fost vândute de „Classical Numismatic Group, Inc.”, la licitația electronică nr. 215, din 29.07.2009, lot 399 (moneda din stânga sus); respectiv la licitația nr. 88, 14.09.2011, lot 725 (moneda din stânga jos). Moneda din dreapta (sus) a fost vândută de Vilmar Colectibles – La Gallérie Numismatique, licitația IX-X, Waldorf Astoria Hotel, New York, SUA, lot 20353.

²⁰ Monedă aflată la Bibliothèque Nationale de France (0173-0238).